

The Study of Disjunctive Coordination in Persian Language

Jalal Ahmadkhani¹,

Mohammad Reza Oroji^{*2}, Sakine Ja'fari³

Abstract

The purpose of this article is to examine the possibilities of the Persian language to express disjunctive constructions according to **Haspelmath (2004&2007)**. Although juxtaposition is a dominant way of expressing coordination, Persian language often uses coordinators to show disjunctive coordination. Generally, when there is no emphasis on the disjunctive coordinator or the type of connection between two coordinands can be interpreted by referring to the context, juxtaposition is used, which is not a dominant phenomenon to express the disjunctive coordination in Persian language. In case of using coordinators, Persian language uses three types of it, which are: simple, compound and discrete (binary). Our aim in the present study is to identify Persian disjunctive coordinators, determine their position, and investigate the sensitivity of Persian disjunctive coordinators to the category of coordinands. The data of this research consists of 48 sentences which were collected from native speakers. The findings of the research indicate that: the majority of disjunctive coordinators of Persian language are not sensitive to the category of coordinands and can be used with all kinds of phrases and clauses. Among these coordinators, some of them can express other types of coordinations in addition to disjunctive coordination, the most common of which are "va" and "o" which can be used as conjunctive, contrastive, causative and disjunctive coordinations at the same time. In this language, in addition to "or", interrogative words, adverbs related to doubt and uncertainty, as well as verb sources can also be used as disjunctive coordinators, most of which are native coordinators of the Persian language and are not borrowed from other languages. In terms of position, the disjunctive coordinators of the Persian language are used in the following ways: [A][B] , [A][co-B] , [co-A][co-B].

Key words: coordinands, coordination, disjunctive coordination, Persian language

¹ PhD candidate, Department of English and Linguistics, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran
iranian115841@gmail.com

² Assistant Professor, Department of English and Linguistics, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran (Corresponding Author) mohammadrezaoraji@yahoo.com

³ Assistant Professor, Department of English and Linguistics, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran
sjafari591@yahoo.com

The Study of Disjunctive Coordination in Persian Language

Introduction

There are two ways to connect two or more units, which are "coordination" and "subordination". Haspelmath (2004&2007) states that "coordination is a syntactic structure in which two or more identical units are merged into a larger unit. While, despite the integration, as before, they have the same meaningful relationships with the elements around them". Four types of coordination constructions can be distinguished. These four types of constructions are: conjunctive, adversative, disjunctive, and causative constructions.

Disjunctive conjunction is related to a field in which an action has not happened or the speaker is not sure of doing it. The purpose of this study is to investigate disjunctive coordination in Persian.

2. Research methodology

The method of conducting this research is descriptive qualitative. At first, we collected the equivalent constructions in the mentioned language by the native speakers and analyzed them. For this purpose, we asked native speakers to talk about memories or topics, and by recording their conversations and then writing them down, we extracted the required structures. To examine the possibilities of the Persian language to express disjunctive constructions, we have used Haspelmath (2004&2007).

3. Discussion & Result

Four types of coordinate construction can be distinguished. These four types of constructions are: conjunctive, adversative, disjunctive, and causative constructions. Disjunctive coordination includes events that cannot happen together and is related to a field in which an action has not happened or the speaker is not sure of doing it. Disjunctive coordinations are not as common as conjunctive coordinations.. In a written text, conjunctive coordinations have a higher frequency of occurrence than disjunctive coordinations. A disjunctive structure can express two equal possibilities without any kind of choice.

Disjunctive coordinations in Persian language are divided into three categories; They are: simple, compound and discrete (binary). Persian disjunctive coordinators are formed from adverbs, verbs, and interrogative words. Both in simple and compound coordinators, if it is shifted, the sentence looks more acceptable. The phenomenon of ellipsis of repeated elements or elements that can be interpreted with respect to the first coordinand is also common in disjunctive constructions and this removal is progressive.

4. Conclusion

In creating a disjunctive relationship between two or more bases in the Persian language, both juxtaposition and coordinators are used. The most widely used disjunctive coordinator of the Persian language is "ja:", which is not sensitive to the category and is used with all phrases and clauses. Discrete coordinators are either repeating "or" or are not repeating "or" and all follow the pattern [co-A][co-B]. In addition, none of them are sensitive to the category. In addition to "ja: ... ja:", the Persian language also uses from the verb source (xa:h xa:h), interrogative words (tʃe tʃe) and adverbs related to doubt and possibility (ʃa:jad ʃa:jad) as discrete disjunctive coordinators.

There is another type of disjunctive conjunction in Persian language, which is also called temporal alternation. This bisyndetic coordination, which is shown by "ga:h ga:h" is actually similar to disjunctive conjunction and shows events that happen alternately at different times. In fact, "ga:h.... ga:h" refers to a kind of temporal relationship that indicates transformation, in which the first "ga:h" indicates a state and quality, and the second "ga:h" indicates a change in that state or quality.

The simple coordinators "va" and "-o" can also be used as disjunctive coordinators in Persian language. All disjunctive coordinators in Persian, including simple, compound and discrete, can be accompanied by conjunctive coordinators "va" and "-o". In addition to "va" and "-o", the simple disjunctive coordinator "ja:" and all discrete coordinators of the Persian language can be combined with "ham".

In terms of the position of coordinators, in the construction of coordinators from the four logical positions proposed by Haspelmath (2004 and 2007), the following three positions can be imagined for disjunctive coordinators in Persian language:

[A][co-B]

[A][B]

[co-A][co-B]

Bibliography

Ahmadkhani, Jalal and colleagues. (2022). *The study of contrastive coordination in Persian language*. Journal of Language and Linguistics, 18(36). [In Persian]

Ahmadi Givi, Hassan. (2004). *Comparative grammar of Turkish and Persian language*. Tehran: Qatreh. [In Persian]

Ahmadi Givi, Hassan. and Hassan Anvari (1996). *Persian grammar 1*, 18th edition (2nd edition). Tehran: Fatemi. [In Persian]

Bateni, Mohammad Reza. (2007). *Description of the grammatical structure of the Persian language*. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]

Falk, Julia. (1997). *Linguistics and language*, translated by Khosro Gholam Alizadeh, fifth edition, Mashhad, Astan Quds Razavi. [In Persian]

Farshidvar, Khosrow. (2003). *Today's detailed grammar*. Tehran: Sokhon. Volume 1. [In Persian]

Gazdar, K. (1985). *Generalized phrase structure grammar*. Harvard University Press.

Gholam Alizadeh, Khosrow. (2007). *Construction of the Persian language*. Tehran: Ehya Ketab. [In Persian]

Hansen.F&Ramm.W(2008).*Subordination versus 'Coordination' in Sentence and Text*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hartmann, K (2000), *Right Node Raising and Gapping: Interface Conditions on Prosodic Deletion*. John Benjamins, Amsterdam, The Netherlands.

Haspelmath.M (2004). *Coordinating constructions*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Haspelmath.M (2007) in: Shopen.T(2007) , "ed". *Language typology and syntactic description*. Cambridge University Press.

Karimi, Yadgar and vaezi, Hangameh. (2018). *Parallel integration, multi-dominance and the structure of interrogative coordine construction*. Linguistic Research, 9(1), 39-58. [In Persian]

Mahoutian, Shahrazad. (2005). *Persian grammar from the point of view of typology*. Translation by Mehdi Samaei. Tehran: Nasher Markaz. [In Persian]

- Mauri, C. (2008). *Coordination relations in the language of Europe and beyond*. Mouton de Gruyter.
- Mauri, C., & Ramat, A. G. (2009). *Grammaticalization of Coordinating Intercausal Connectives. The Case of Adversatives*.
- Ramat, G. & Mauri, C. (2011). The Grammaticalization of Coordinating Interclausal Connectives, in Heiko Narrog and Bernd Heine (Eds.). *Oxford Handbook of Grammaticalization* (pp. 653-664). Oxford: Oxford University Press.
- Mithun, M. (1988). Coordinating constructions. in Haspelmath, M. (2004), *Coordinating constructions* "ed" Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nateli Khanlari, P. (2007). *Persian grammar*. Tehran: Tous. [In Persian]
- Naghzgoie kohan, M. (2013). *The study of adversative conjunctions in Persian language*. Jastarhay Zabani, 4, 245-265. [In Persian]
- Naghzgoie Kohan, M., and Ahmadvkhani, J. (2015). Conjunctive coordination in *Persian language*. Journal of Comparative Linguistics Research, 5(10), 197-217. [In Persian]
- Niina N. Z. (2009). *Coordination in syntax*. Cambridge University Press.
- Shabani, M. (2010). *Coordinate construction, looking at Persian*. Journal of Literary Studies, 13, 131-156. [In Persian]
- Stilo, D. (2004). Coordination in three Western Iranian languages in Haspelmath, M. (2004). "ed, *Coordinating constructions*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tabibzadeh, Omid. (2011). *Farsi grammar, based on the theory of self-governing groups, in the framework of dependency grammar*, Tehran, Nashre markaz. [In Persian]
- Vahidian K., Taqi and Omrani, G. (2004) *Persian grammar (1)*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Wälchli, B. (2005). *Co-compounds and natural coordination*. Oxford University Press.

بررسی ساخت‌های همپایه انفصالی در زبان فارسی

* جلال احمدخانی^۴

** محمد رضا اروجی^۵، *** سکینه جعفری^۶

چکیده

هدف این مقاله این است تا بر طبق نظرات هسپلمت (۲۰۰۴ و ۲۰۰۷) امکانات زبان فارسی برای بیان ساخت‌های همپایه انفصالی را مورد بررسی قرار دهد. با وجود اینکه همجواری روشی غالب در بیان همپایگی می باشد اما زبان فارسی، اغلب از همپایه‌سازها برای نشان دادن همپایگی انفصالی استفاده می کند. در صورت استفاده از همپایه‌ساز، زبان فارسی از سه نوع آن بهره می برد که عبارتند از: بسیط، مرکب و گسسته (دوتایی). هدف ما در پژوهش حاضر مشخص ساختن همپایه‌سازهای انفصالی فارسی، تعیین جایگاه آنها و بررسی حساسیت همپایه‌سازهای انفصالی فارسی به مقوله پایه‌ها می باشد. داده‌های این پژوهش مشتمل بر 4۸ جمله است که از گویشوران بومی جمع‌آوری شده‌اند. یافته‌ها حاکی از آن است که اکثریت همپایه‌سازهای انفصالی زبان فارسی به مقوله پایه‌ها حساس نیستند و می‌توانند با انواع گروه‌ها و بندها بکار روند. در بین این همپایه‌سازها تعدادی می‌توانند علاوه بر بیان همپایگی انفصالی، دیگر انواع همپایگی را نیز بیان کنند که رایج‌ترین آن «و» و «^۱» می باشند که به صورت هم‌زمان به عنوان همپایه‌سازهای عطفی، تقابلی، علی و انفصالی

^۴ دانشجوی دکتری زبانشناسی، گروه زبان و زبانشناسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران
iranian115841@gmail.com

^۵ استادیار زبانشناسی، گروه زبان و زبانشناسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران
mohammadrezaorooji@yahoo.com

^۶ استادیار رشته آموزش زبان انگلیسی، گروه زبان و زبانشناسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران
Sjafari591@yahoo.com

می‌تواند بکار رود. به لحاظ جایگاه همپایه‌سازهای انفصالی زبان فارسی به صورت های زیر بکار می‌روند:

[A][B] , [A][co-B] , [co-A][co-B]

کلید واژه‌ها: زبان فارسی، ساخت همپایه، همپایگی انفصالی، همپایه‌ساز

۱. مقدمه

از جمله مفاهیمی که در نگاه اول تعریف آنها آسان به نظر می‌رسد، ساخت همپایه (coordinate construction) و همپایه‌ساز (coordinator) است. هرچند زبان‌ها در تعداد و موقعیت همپایه‌سازها و از قبیل آن با هم متفاوتند، هسپلمت (Haspelmath 2004, 2007) معتقد است که همه‌ی زبان‌ها به نحوی دارای ساخت‌های همپایه می‌باشند. برای پیوند دو یا چند واحد دو راهکار وجود دارد که عبارتند از «همپایگی» (coordination) و «وابستگی» (Subordination).

این مفاهیم را می‌توان از منظر نحوی، معنایی و کاربرد شناختی مورد بررسی قرار داد. هسپلمت (۲۰۰۴: ۳۴) می‌گوید که ساختار (AB) همپایه در نظر گرفته می‌شود، اگر دو قسمت A و B دارای وضعیت یکسانی باشند. A و B همپایه نیستند؛ اگر نامتقارن باشند و یکی از بخش‌ها برجسته‌تر یا مهم‌تر از دیگری باشد و دیگری به گونه‌ای وابسته باشد.

وی همپایگی را یک نوع رابطه‌ی تقارن می‌داند. یعنی اگر A با B همپایه شود پس B نیز با A همپایه می‌شود. پس وابستگی نوعی رابطه‌ی نامتقارن است که از آن به ساختار سلسله‌مراتبی تعبیر می‌شود. اگر A وابسته‌ی B است، B نمی‌تواند وابسته‌ی A باشد. این بدان معنی است که B دارای موقعیت بالاتری در این ساختار است. در روابط وابستگی گفته می‌شود که واحد وابسته دارای اطلاعات کم اهمیت‌تری است و یا دارای اطلاعات کمتری نسبت به بند اصلی است.

همپایگی شامل استفاده از علائم صوری برای مرتبط کردن جملات، جمله‌واره‌ها و پاراگراف‌ها به یکدیگر است. با این وجود، تعریف همپایگی به طور کامل و شامل اندکی دشوار به نظر می‌رسد و در تحقیقات انجام شده در این باب مفهوم همپایگی با ملاحظات صوری و معنایی مورد توصیف قرار گرفته است. همپایگی رابطه‌ای است که در آن دو سازه از یک نوع با هم ادغام می‌شوند و تشکیل دوباره‌ی سازه‌ای از همان نوع را می‌دهند. همپایگی یعنی عدم وجود تابعیت و وابستگی یعنی وجود آن و عدم امکان کاربرد تنهایی واحد وابسته.

بر اساس ملاحظات صوری، ساخت همپایه ساختی در نظر گرفته می‌شود که همه سازه‌ها یا پایه‌های آن دارای مقوله‌ی نحوی یکسان همانند کل ساخت هستند. اصطلاح همپایگی بیانگر آن دسته از ساخت‌های نحوی می‌باشد که در آنها دو یا چند واحد یکسان با هم ترکیب می‌شوند تا واحد بزرگ‌تری بوجود آید، به‌طوری که روابط معنایی اولیه‌ی آنها با سایر عناصر اطرافشان تغییری نکند. هسپلمت بیان می‌کند که «همپایگی را به ساختار نحوی می‌گویند که در آن دو یا چند واحد یکسان در یک واحد بزرگتر ادغام می‌شوند. در حالیکه با وجود ادغام، همانند قبل، روابط معنایی یکسان با عناصر اطراف خود دارند» (2007).

بطوری که می‌توان گفت: فرایند یا نتیجه‌ی ایجاد رابطه‌ی برابر بین دو یا چند سازه که از لحاظ نحوی یکسان هستند یک ساخت همپایه را بوجود می‌آورد و همپایه‌ساز حروف و نشانه‌های ایجادکننده‌ی همپایگی هستند (احمدخانی و همکاران، 1401).

چهار نوع ساخت همپایه را می‌توان از هم متمایز کرد. این چهار نوع ساخت همپایه عبارتند از: ساخت‌های همپایه عطفی (conjunctive)، تقابلی (adversative)، انفصالی (disjunctive)، و علی (causative). همپایگی انفصالی به حوزه‌ای مرتبط است که در آن عملی اتفاق نیفتاده است یا گوینده از انجام آن مطمئن نیست. یعنی همپایه‌سازهای انفصالی دو احتمال بالقوه را به هم پیوند می‌دهند. بنابراین قیود، اشکال فعل و حروف اضافی وجه نامحقق که به دامنه‌ی تصوّر، استفهام، الزام، اجبار و امثال این‌ها مرتبط هستند، می‌توانند در نقش همپایه‌ساز انفصالی ایفای نقش کنند (Mauri, C & Ramat, A, G, 2011).

همپایگی انفصالی (همپایگی «یا» به اندازه‌ی همپایگی عطفی (همپایگی «و») رایج و معمول نیست و در یک متن گفتاری یا نوشتاری همپایه‌سازهای عطفی دارای بسامد وقوع بالاتری نسبت به همپایه‌سازهای انفصالی هستند. یک ساختار انفصالی می‌تواند بیانگر دو احتمال مساوی بدون نیاز به هیچ نوع انتخابی باشد. این نوع همپایگی انفصالی اساساً در جملات خبری اتفاق می‌افتد.

1: امشب تلویزیون می‌بینم یا می‌رم بیرون، نمی‌دونم.

از آنجا که پژوهش‌های کمی وجود دارند که منحصرأ به بررسی ساخت‌های همپایه پرداخته باشند و فقط در کتاب‌های دستور اشاره‌ای کوتاه به آنها تحت عنوان حروف ربط شده است، انجام چنین پژوهشی برای بررسی انواع همپایه‌سازهای انفصالی در زبان فارسی و همچنین مشخص کردن جایگاه و دیگر موارد مربوط به این ساختارها که در تدوین کتب دستور زبان فارسی و همچنین آموزش زبان فارسی بکار خواهند آمد امری ضروری به نظر می‌رسد. هدف ما در این تحقیق متمایز ساختن ساخت‌های انفصالی همپایه و توصیف مشخصه‌های دستوری این ساخت‌ها با استفاده از رویکرد هسپلمت (2004 و 2007) است و در جهت پاسخ به سوالات:

1. چند نوع همپایه‌ساز انفصالی در زبان فارسی وجود دارد؟

2. آیا همپایه‌سازهای انفصالی فارسی حساس به مقوله هستند؟

3. جایگاه همپایه‌سازهای انفصالی در زبان فارسی چگونه است؟

بخش 2 این مقاله به بررسی پیشینه تحقیق در باب ساخت‌های همپایه اختصاص دارد. بخش 3 به تعریف همپایگی از دیدگاه زبان‌شناسان و دستورنویسان مختلف و همچنین به مشخصه‌های ساخت‌های همپایه براساس مدل (2004 و 2007) هسپلمت اختصاص دارد. بخش 3 به توصیف ساخت‌های همپایه در فارسی اختصاص دارد که به فارسی معاصر نظر داشته‌ایم. تحلیل‌های این بخش بر اساس داده‌هایی می‌باشد که از گویشوران بومی و یا از موتور جستجوگر گوگل جمع‌آوری شده است. قسمت پایانی این مقاله به نتیجه‌گیری اختصاص دارد که برخی مشخصه‌های ویژه فارسی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

2. پیشینه‌ی تحقیق

همانطور که اشاره شد، پژوهش‌های کمی وجود دارند که منحصرأ به بررسی ساخت‌های همپایه پرداخته باشد. فقط در کتاب‌های دستور اشاره‌ای کوتاه به آنها تحت عنوان حروف ربط شده است. در این قسمت به تعدادی از این پژوهش‌ها اشاره می‌کنیم که هیچکدام از این آثار به صورت تخصصی به بررسی ساخت‌های انفصالی در زبان فارسی نپرداخته‌اند.

از بین پژوهشگران ایرانی می‌توان به: باطنی (1348)، ماهوتیان (1378)، وحیدیان کامیار و عمرانی (1383)، غلامعلی‌زاده (1386)، شعبانی، گلفام، آقاگل‌زاده و کامبوزیا (1389)، طیب‌زاده (1390)، نغزگوی‌کهن (1392)، نغزگوی‌کهن و احمدخانی (1394)، کریمی و واعظی (1397)، احمدخانی و همکاران (1401) اشاره کرد که یا در کتاب‌های دستور خود و یا در مقاله‌ای به بحث درباره‌ی ساخت‌های همپایه پرداخته‌اند. و از بین پژوهشگران خارجی می‌توان راس (1967)، لیکاف و پیترز (1969)، جکنداف (۱۹۷۷)، چامسکی (۱۹۸۸)، یوهانسن (1993)، هسپلمت (2004)، استیلو (2004) و هسپلمت (2007) و والچلی (۲۰۰۵) را نام برد.

3. تعاریف و مبانی نظری ساخت‌های همپایه

تعاریف متعددی از ساخت‌های همپایه وجود دارند که به تعدادی اشاره می‌کنیم:

فالک (Falk, 1372:309) همپایگی را این چنین تعریف می‌کند: «رابطه‌ای است که بین دو یا چند عنصر دستوری ممنوع که با ادات همپایه ساز به وجود می‌آید و آن عناصر را از نظر نحوی همپایه و هم‌نقش می‌سازد. به عبارت دیگر همپایگی عاملی است برای ایجاد ساختی که حداقل دارای دو سازه یا دو عنصر همپایه است. ساختی را که در اثر همپایگی ایجاد می‌شود ساخت همپایه می‌نامند».

هارتمن (Heartman, 2001:21) می‌گوید: «همپایگی به ساختارهایی اطلاق می‌گردد که دارای این ویژگی‌ها هستند: الف) تکرار نوع سازه؛ ب) تفکیک سازه‌های تکراری حداقل بوسیله یک حرف ربط همپایگی؛ ج) تقلیل اختیاری عناصر حشو».

ژانگ (Zhang, 2009:9) در تعریف همپایگی می‌گوید: « یک مجموعه‌ی همپایه یک سازه‌ی نحوی است که از دو یا چند واحد تشکیل شده است و مقوله‌ی آن حداقل با یکی از پایه‌ها^۷ یکسان است. به طور کلی عنصری که پایه‌ها را بهم پیوند می‌دهد را همپایه‌ساز می‌نامند که می‌توانند به همپایه‌سازهای عطفی، انفصالی و یا تقابلی تقسیم شوند».

هسپلمت (2004:3 و 2007) همپایگی را چنین تعریف می‌کند: « اصطلاح همپایگی به ساختار نحوی اطلاق می‌شود که دو یا چند واحد یکسان با همدیگر ترکیب می‌شوند و یک واحد بزرگتر را می‌سازند، در حالی که با عناصر اطراف خود، روابط معنایی‌شان را حفظ می‌کنند». وی معتقد است دو واحد هم‌پایه در نظر گرفته می‌شوند، اگر هر دو واحد دارای وضعیت یکسانی باشند و یکی از بخش‌ها برجسته‌تر یا مهم‌تر از دیگری نباشد و یا دیگری به گونه‌ای وابسته نباشد.

باطنی (1348) در «توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی» بر این باور است که در همپایگی همه عناصر دارای ارزش مساوی هستند و هیچ عنصری تابع عنصر دیگر نیست (ص 64). باطنی می‌گوید که عناصر بوسیله «و» و «یا» به هم متصل می‌شوند. در نوشتار ویرگول و در گفتار مکث می‌تواند نقش رابط را به عهده بگیرد (ص 65).

گیوی و انوری (1375: 256) در تعریف همپایه‌ساز که آن را در قالب حرف ربط تعریف می‌کنند، می‌گویند: «کلمه‌ای است که دو کلمه‌ی همگون یا دو عبارت یا دو جمله را به هم می‌پیوندد و آنها را همپایه و هم‌ارزش می‌سازد و یا جمله‌ای را به جمله‌ی دیگر پیوند می‌دهد و دومی را وابسته‌ی اولی قرار می‌دهد».

ماهوتیان (۱۳۸۶: ۷۸ و ۸۶) درباره همپایگی در زبان فارسی بر این باور است که رابطه‌ی همپایگی هنگامی بین دو یا چند سازه برقرار می‌شود که همه از یک مقوله باشند.

در دستور وحیدیان کامیار و عمرانی (1383: 109)، حروف دارای طبقه‌بندی جداگانه نیستند و به عنوان «نقش‌نما» یاد شده‌اند. حروف ربط زیر عنوان: نقش‌نمای پیوند (حرف ربط) وابستگی و همپایگی، خوانده شده است. تعریف حرف ربط نیز در آن دستور چنین آمده است: این «نقش‌نما» پیوند میان دو جمله را برقرار می‌سازد و بعضی از انواع آن برای پیوند دو واژه نیز به کار می‌رود و به سه گونه است:

1. ساده، مانند: و، که، تا... .

2. مرکب، مانند: اگرچه، با این که، از آن جا که... .

3. تکواژ گسسته، که خود بر دو نوع است:

الف- تکراری: چه... (و) چه، خواه... (و) خواه

ب- غیر تکراری: نه تنها... بلکه، اگرچه... ولی (وحیدیان کامیار (۱۳۸۳: ۱۱۰).

حسن احمدی گیوی در دستور تطبیقی زبان ترکی و فارسی (1383) در صفحه‌ی 61 به اقسام جمله از حیث پیوند با هم اشاره‌ای کوتاه و گذرا دارد و در تعریف جمله‌های همپایه می‌گوید که جمله‌های همپایه جمله‌های هستند که هر یک با استقلال، از حیث معنایی با هم پیوند دارند و در جمع، مکمل پیام و مفهوم و موضوع ویژه‌ای هستند. در فصلی دیگر (صفحات 279 تا 286) حروف ربط را به دو قسمت همپایه‌ساز و وابسته‌ساز تقسیم می‌کند. وی در تعریف حرف همپایه‌ساز می‌گوید: «حرفی است که بین دو کلمه یا عبارت و یا جمله می‌آید و آنها را به هم پیوند می‌دهد و با هم همپایه می‌سازد».

پرویز ناتل خانلری در کتاب دستور زبان فارسی (1386) تعریفی از حرف ربط می‌دهد (ص: 77) و آن را اینگونه تعریف می‌کند: «حرف ربط کلمه‌ای است که دو کلمه یا دو جمله را به هم ربط می‌دهد» و در قسمتی دیگر به بحث درباره‌ی پیوستگی جملات مستقل در یک گفتار می‌پردازد (ص: 246 تا 252) و پیوند بین آنها را لفظی و معنوی می‌داند که در قسمت پیوند معنوی به مجاورت و الحاق پایه‌ها بدون حرف ربط اشاره دارد و آنها را به دو قسمت ترتیب زمانی و ترتیب منطقی تقسیم می‌کند. و در قسمت لفظی می‌گوید: «گاهی دو یا چند جمله‌ی مستقل که فعل آنها در شخص و زمان مشترک است با واسطه‌ی کلمه‌ای به هم می‌پیوندند. این کلمه را حرف عطف می‌نامند».

فرشیدورد (1382: ۵۲۷) در میان جملات مختلف یک متن، گروهی از جمله‌ها، با حرف ربط به یکدیگر

مربوط می‌شوند. گروهی از این حروف، حروف ربط همپایگی است که کلمه یا گروه یا جمله واره‌ای را همسان

و همپایه کلمه یا گروه یا جمله واره دیگر می‌کند، یا به عبارت دیگر دو یا چند جمله واره یا کلمه یا گروه را در

یک وظیفه دستوری شریک می سازد، یعنی اگر کلمه یا گروهی فاعل باشد، همپایه آن نیز فاعل و اگر جمله‌ای مفعول باشد، همپایه‌اش نیز مفعول است و غیره .

غلامعلی‌زاده (۱۳۸۶ : ۱۳۹-۱۴۴) در کتاب «ساخت زبان فارسی» پیوستن مقوله‌ها یا جمله‌ها به یکدیگر را با واژه‌هایی مانند «و، یا، اما، ولیکن و...» همپایه سازی می‌نامد (ص ۱۳۹). وی می‌گوید که همپایه سازی هم در سطح واژه و گروه و هم در سطح جمله صورت می‌پذیرد.

طیب‌زاده (۱۳۹۰) در تعریف گروه‌های همپایه می‌گوید که: «گروه‌های همپایه گروه‌هایی هستند که از دو یا چند گروه که با حروف همپایه به هم متصل شده‌اند بوجود آمده‌اند» (ص ۳۱۸). وی یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های گروه‌های همپایه را این می‌داند که همواره دو یا چند گروه یکسان همپایه می‌شوند، به عبارت دیگر هیچگاه نمی‌توان دو گروه متفاوت را همپایه کرد. طیب‌زاده از همپایه‌سازها با عنوان حروف ربط نام می‌برد و آنها را این چنین تعریف می‌کند: «حروف ربط به کلماتی اطلاق می‌شود که دو یا چند گروه را به هم پیوند می‌دهند و یک گروه همپایه‌ی بزرگتر را پدید می‌آورند» (ص ۳۱۹). وی حروف ربط را به دو دسته ساده و مرکب و حروف ربط مرکب را به دو دسته‌ی پیوسته و گسسته تقسیم می‌کند.

انواع همپایگی بوسیله‌ی اداتی همانند «و»، «اما»، «یا» و از این قبیل مشخص می‌شود. یعنی بوسیله همپایه‌ساز و معنای آن، به نوع ساخت همپایه پی می‌بریم. همپایگی بین جملات و کلمات می‌تواند با استفاده از همپایه‌سازها و از طریق آهنگ مشخص شود. در جملات همپایه شده از طریق آهنگ، حدّ فاصل بین جملات از طریق مکث برقرار می‌شود که در نوشتار با علامت ویرگول (،) مشخص می‌شود. در این نوع جملات مرکب، آهنگ ادای جملات ساده در جمله‌ی اوّل به صورت خیزان و در جمله‌ی بعدی با صدای افتان ادا می‌شود و تغییر آهنگ در نقطه‌ی مکث انجام می‌پذیرد. آهنگ جمله‌ی اوّل با صدای معمولی آغاز می‌شود و تا ویرگول اوج می‌گیرد و بعد از ویرگول با شروع جمله‌ی دوّم به تدریج پائین می‌آید. (خوش‌باطن، ۱۳۸۵ و هسپلمت، ۲۰۰۷).

بنابراین به طور خلاصه می‌توان گفت که: دو واحد زبانی اعم از واژه‌بست، کلمه، گروه، بند و یا دو جمله مستقل را می‌توان با ابزار مختلف به همدیگر پیوند داد. این ابزار پیوند می‌تواند ابزاری روشن و واضح باشد و یا بوسیله‌ی

همجواری (juxtaposition) می‌توان آنها را به هم پیوند داد. نتیجه‌ی این پیوند این است که ساختی بوجود می‌آید که قسمت‌های مختلف این ساختار هیچ‌کدام بالاتر از دیگری و یا وابسته به دیگری نیست. چنین ساختی را ساخت همپایه می‌نامند.

3. 1 انواع و جایگاه ساخت‌های همپایه

همپایه‌سازها به چهار گروه همپایه‌سازهای عطفی، انفصالی، علی و تقابلی تقسیم می‌شوند. به لحاظ ساختار درونی، همپایه‌سازهای زبان فارسی به سه گروه بسیط، مرکب پیوسته و مرکب گسسته قابل تقسیم هستند. تعدادی از این همپایه‌سازها از رهگذر دستوری‌شدگی (Grammaticalization) در زبان فارسی بوجود آمده‌اند (نغزگوی کهن ۱۳۹۲).

اگر یک یا چند همپایه‌ساز در یک ساختار همپایه واقع شوند، آن ساخت را همپایگی آشکار (syndetic coordination) می‌نامیم. همپایگی دارای همپایه‌ساز (همپایگی آشکار) در زبان‌ها بر دو نوع است:

1- همپایگی تکی (monosyndetic coordination) که فقط شامل یک همپایه‌ساز است و معمولاً دو پایه وجود دارند.

۲: آب یا غذا بیار.

2- همپایگی دوتایی (bisyndetic coordination) که شامل دو همپایه‌ساز است:

۳: یا بیا، یا تمومش کن.

همپایگی فاقد همپایه‌ساز (همپایگی ناآشکار) (asyndetic coordination) شامل مجاورت و الحاق

ساده‌ی پایه‌هاست، که به آن همجواری هم می‌گویند. وقتی که دو جمله به نوعی تشکیل یک واحد مفهومی را می‌دهند، همپایگی فاقد همپایه‌ساز ترجیح داده می‌شوند.

در بسیاری از زبان‌ها راهبرد رایج برای پیوند دو بند، همجواری است (Mithun: 1988). استفاده از همجواری بیشتر در زبان‌هایی که دارای سنت نوشتار نیستند و یا سنت گفتار غالب است و همچنین در محاورات غیر رسمی رایج می‌باشد.

۴: دو سه نفر او مدن.

در همپایگی فاقد همپایه ساز، تنها ابزار شناخت ساخت‌های به هم همپایه شده، آهنگ است و چون در نوشتار قابل مشاهده نیست، زبان‌های دارای سنت نوشتار، گرایش به استفاده از همپایگی دارای همپایه ساز دارند. (میتان: 1988)

زبان‌های فاقد سنت نوشتاری و یا آنهایی که به تازگی دارای نظام نوشتاری شده‌اند، اغلب فاقد همپایه سازهای بومی زبان خود هستند و همپایه سازهای قرض گرفته شده از زبان‌های دارای وجهه^۱ (prestige languages) مثل: اسپانیایی، انگلیسی، عربی و روسی را استفاده می‌کنند (هسپلمت: 2007). این موارد درباره ساخت‌های همپایه انفصالی زبان فارسی صادق به نظر می‌رسند به طوریکه زبان فارسی برای بیان همپایگی انفصالی از همپایه سازهای بومی خود استفاده می‌کند.

2-3 جایگاه همپایه سازها

ساخت‌های همپایه، می‌توانند به شکل‌های زیر باشند (هسپلمت: 2004:6).

حروف انگلیسی A و B نشانه‌ی پایه‌ها و co نشانه‌ی همپایه ساز می‌باشد.

1) فاقد همپایه ساز [A] [B]

[A][co-B]

2) دارای همپایه ساز (تکی)

[A-co][B]

[A][B-co]

[co-A][B]

در این نوع همپایگی که به صورت بسامد وقوع آنها از بیشترین به کمترین ردیف شده‌اند، نوع سوم کمیاب است و نوع چهارم هم در زبان‌ها مشاهده نشده است (هسپلمت، 2004, 2007).

نکته‌ی قابل توجه در مورد هم‌پایه‌سازهای زبان فارسی جایگاه اکثر آنهاست که در آغاز بند دوم به کار می‌روند، یعنی به صورت [A][co-B] هستند ولی گروهی به صورت [A][B] می‌باشند. هسپلمت معتقد است که جایگاه سوم در بین زبان‌های دنیا کمیاب است و جایگاه چهارم در بین زبان‌های دنیا مشاهده نشده است.

[co-A][co-B]

(3) دوتایی

[A-co][B-co]

[A-co][co-B]

[co-A][B-co]

هم‌پایه‌سازها می‌توانند پیش اضافه (prepositive) باشند و قبل از پایه بیایند و یا پس اضافه (postpositive) باشند و بعد از پایه بیایند.

۵: پیش‌اضافه: (زبان لناکل (Lenakel)، به نقل از هسپلمت: 2004:5)

I -em-va m-em-angen.

1SG-PAST-come and-PAST-eat

I came and ate.

3-3 ساخت‌های هم‌پایه حسّاس به مقوله

در برخی از زبان‌ها، هم‌پایه‌سازهایی مثل «و» و «یا» می‌توانند انواع مقولات را بهم متصل کنند. مثل عبارت اسمی، فعلی، بندها و جزء آن. اما بسیاری از زبان‌ها دارای ساخت‌های هم‌پایه حسّاس به مقوله (category sensitive) هستند. برای مثال در زبان تاتی «jun» فقط برای هم‌پایه ساختن گروه‌های اسمی استفاده می‌شود.

:۶

alijun reza

رضا وعلی

علی و رضا

در زبان فارسی همپایه‌سازهای «و» و «[ُ]» به مقوله دستوری پایه‌ها حساس نیستند ولی کسره‌ی اضافه فقط برای متصل کردن گروه‌های صفتی بکار می‌رود (ر.ک نگزگوی کهن و احمدخانی، ۱۳۹۴).

4. بررسی همپایگی انفصالی در زبان فارسی

همپایگی انفصالی شامل رویدادهایی است که نمی‌توانند باهم اتفاق بیفتند.

۷: یا می بریم یا می‌بازیم.

همپایگی انفصالی به حوزه‌ای مرتبط است که در آن عملی اتفاق نیفتاده است یا گوینده از انجام آن مطمئن نیست. یعنی همپایه‌سازهای انفصالی دو احتمال بالقوه را به هم پیوند می‌دهند. بنابراین قیود، اشکال فعل و حروف اضافه‌ی وجه نامحقق که به دامنه‌ی تصور، استفهام، الزام، اجبار و امثال این‌ها مرتبط هستند، می‌توانند در نقش همپایه‌ساز انفصالی ایفای نقش کنند (Ramat, G. & C. Mauri 2011).

همپایگی انفصالی (همپایگی «یا») به اندازه‌ی همپایگی عطفی (همپایگی «و») رایج و معمول نیست و در یک متن گفتاری یا نوشتاری همپایه‌سازهای عطفی دارای بسامد وقوع بالاتری نسبت به همپایه‌سازهای انفصالی هستند. یک ساختار انفصالی می‌تواند بیانگر دو احتمال مساوی بدون نیاز به هیچ نوع انتخابی باشد. این نوع همپایگی انفصالی اساساً در جملات خبری اتفاق می‌افتد.

۸: امشب تلویزیون می‌بینم یا می‌رم بیرون، نمی‌دونم.

همپایه‌سازهای انفصالی به گروه‌های تکی (بسیط و مرکب) و دوتایی (گسسته) تقسیم می‌شوند. این همپایه‌سازها می‌توانند به رخداد‌های همزمان نیز اشاره داشته باشند.

همپایه‌سازهای انفصالی در زبان‌های مختلف اساساً طولانی‌تر از همپایه‌سازهای عطفی هستند. (هسپلمت: 2004)

مثلاً در زبان فارسی گفتاری، همپایه ساز عطفی — می باشد و همپایه ساز انفصالی «یا یا» .

بخاطر بسامد وقوع کمتر، همپایه‌سازهای انفصالی اغلب کلمات آزاد هستند و وند و واژه‌بست نمی‌شوند. زبان‌های مختلف معمولاً همپایه‌سازهای انفصالی را راحت‌تر از همپایه‌سازهای عطفی از زبان‌های دیگر قرض می‌گیرند. هسپلمت (2004) سهولت وام‌گیری همپایه‌سازها را یکسان نمی‌داند. وی قائل به ترتیب زیر است:

1-3- نمودار سهولت وام‌گیری همپایه‌سازها در زبان‌ها:

عطفی < انفصالی < تقابلی

بر اساس نمودار فوق، همپایه‌سازهای تقابلی بیش از همپایه‌سازهای انفصالی وام گرفته می‌شوند و میزان وام‌گیری همپایه‌سازهای انفصالی بیشتر از همپایه‌سازهای عطفی است ولی همانطور که نشان خواهیم داد این مورد در زبان فارسی صادق نیست.

1-4 همپایه‌سازهای انفصالی

همپایه‌سازهای انفصالی می‌توانند دو اسم، صفت، قید، گروه و بند را با هم همپایه کنند.

نکات کلی:

- 1- همپایه‌سازهای انفصالی به سه دسته‌ی بسیط ((و) یا، و، وَاَلَا، مرکب (وگرنه، شاید هم) و گسسته (یا (و) یا، خواه خواه، گاه (و) گاه، چه (و) چه، شاید (و) شاید (هم)) تقسیم می‌شوند.
- 2- هم استفاده از همپایه‌سازهای انفصالی بسیط و مرکب و هم گسسته (دوتایی) رایج است.
- 3- در همپایه‌سازهای انفصالی بیشتر تمایل به جابجایی پایه‌ی دوّم است (خروج).

۹: پول را شما یا دوستتون دادید؟ (بدون جابجایی)

۱۰: پول را شما دادید یا دوستتون؟ (با جابجایی)

4- همانند سایر همپایه‌سازها، امکان حذف همپایه‌سازهای انفصالی در جملات است.

۱۱: امروز () فردا میاد.

5- در زبان فارسی از یک همپایه‌ساز عطفی «و» نیز در کنار «یا» استفاده می‌شود.

12: اینا اکثرا یا دانشگاهین ویا حوزوی.

6- از کلمات پرسشی نیز به عنوان همپایه ساز انفصالی استفاده می شود. (چه چه)

7- استفاده از فعل به عنوان منبع کلمات ربطی در زبان های جهان بیشتر مخصوص کلمات ربط عاطفی و

انفصالی است. (Ramat, G. & C. Mauri 2011). مثال: «خواه ... خواه».

8- به غیر از «یا»، «مگر» و «شاید هم» و «شاید (و) شاید (هم)» و «وآلّا» نیز می توانند در نقش همپایه ساز انفصالی

به کار روند.

«شاید هم»

13: ما اهل دغل بازی نبودیم، شاید هم بلد نبودیم.

1-1-4- همپایه سازهای انفصالی در جملات

در زبان فارسی معمولاً تمایل به استفاده از همپایه سازهای انفصالی دوتایی بیشتر است. گرچه معمولاً هم از

همپایه سازهای انفصالی تکی استفاده می شود و هم دوتایی.

در هر صورت در اغلب موارد معمولاً پایه ی دوم به موقعیت بعد از فعل انتقال می یابد (خروج).

همپایه سازهای انفصالی (تکی و دوتایی) می توانند به یکی از چهار صورت زیر بکار روند: (Stilo: 2004)

1) همپایه ساز انفصالی تکی بدون جابجایی:

14: مداد قرمز یا خودکار قرمز واسم بگیر.

2) همپایه ساز دوتایی (بدون جابجایی):

15: هر روز یا روزنامه یا مجله می خره.

3) همپایه ساز تکی (بدون جابجایی):

16: مداد بخر یا خودکار.

4) همپایه ساز دوتایی (با جابجایی):

اغلب، هنگام استفاده از همپایه ساز دوتایی انفصالی تمایل به اینگونه ساختار می باشد.

17: یا خودکار می‌خرم یا مداد.

2-1-4- همپایگی انفصالی در سؤالات

در سؤالات، همپایه ساز انفصالی تکی «یا» معمولاً استفاده می‌شود و معمولاً پایه‌ی دوم به موقعیت بعد از فعل انتقال می‌یابد. شکل تغییر نیافته (عدم انتقال پایه‌ی دوم به موقعیت بعد از فعل) کمتر استفاده می‌شود و کمتر مورد قبول است. بنابراین کاربرد کمتری دارد.

18: مینا یا سحر میاد؟ (بدون جابجایی)

19: مینا میاد یا سحر؟ (با جابجایی - قابل قبول‌تر)

3-1-4- گروه‌های اسمی بدون جابجایی با افعال ربطی

گروه‌های اسمی هم بدون جابجایی با افعال ربطی غیرقابل قبول به نظر می‌رسند.

20: ماشینش بزرگ یا سفیده؟

21: ماشینش بزرگ یا سفید؟ (با جابجایی)

4-1-4- حذف همپایه‌سازهای انفصالی

هم در جملات خبری و هم سؤالی همپایه‌ساز انفصالی «یا» می‌تواند حذف شود.

حذف «یا» هم در سطح بندها اتفاق می‌افتد و هم در سطح گروه.

1) حذف همپایه‌ساز بین دو گروه اسمی:

22: امروز () فردا میاد.

در صورت وجود بیش از دو پایه معمولاً «یا» فقط با پایه‌ی آخر همراه است ولی تمامی پایه‌ها را هم می‌توان با

همپایه‌ساز آورد، ولی کاربرد چنین حالتی محدود است.

23: برایم دفتر، خودکار یا مداد نیارید.

در برخی موارد، وقتی که همپایه ساز بین دو گروه اسمی حذف می شود، نمی توان به یقین گفت که همپایه ساز حذف شده عطفی است یا انفصالی. در این موارد معمولاً با توجه به موقعیت و شَمّ زبانی می توان به نوع همپایه ساز حذف شده پی برد.

2۴: مداد - خودکار داری بدی بنویسم؟

2) همپایه سازهای انفصالی در گروه های فعلی و بندها:

همانند گروه های اسمی همپایه سازهای انفصالی تکی و دوتایی در گروه های فعلی و بندها رایج است، ولی معمولاً تمایل به همپایه سازهای دوتایی در فارسی بیشتر است. در جملات امری استفاده از همپایه ساز انفصالی «یا» رایج تر است.

2۵: برو یا زنگ می زنی پلیس.

در اینجا می توان «یا» را با «والا» جایگزین کرد.

2۶: برو والا زنگ می زنی پلیس.

حذف همپایه ساز انفصالی در گروه های فعلی چندان رایج نیست.

2۷: بگو (می کشمت؟؟؟)

در ساخت های همپایه انفصالی معمولاً فعل دوم حذف می شود و در جملات خبری تمایل به وجود دو «یا»

در جملات است و در جملات سوالی، یک «یا».

2۸: خونه است یا کلاس است.

2۹: یا خونه است یا کلاس است.

۳۰: خونه است یا کلاس.

۳۱: یا خونه است یا کلاس.

ممکن است در یک ساخت همپایه انفصالی در جملات سوالی هم از پایه ی اول و هم از پایه ی دوم فعل حذف

شود. (تمامی عناصر حذف شوند و تنها پایه ها بمانند).

32: من یا تو؟

علاوه بر همپایه کردن دو پایه، همپایه‌سازهای انفصالی می‌توانند در یک مکالمه یک پاره‌گفت را نیز آغاز کنند.

33:

الف: میرم اون یکی اتاق درس بخونم.

ب: یا می‌تونی بری کتابخونه.

در حالت نوشتاری و گاهی در گفتار رسمی «یا» ممکن است با همپایه ساز عاطفی «و» بیان شود. در صورت وجود بیش از دو پایه، «و(یا)» با پایهی آخر به کار می‌رود.

34: گویا رئیس می‌تواند در مورد اینکه فردی برود و یا نه اظهار نظر کند.

یا اینکه:

همپایه‌ساز «یا» می‌تواند در برخی از بندهای غیر محذوف همپایه شده، شکل «یا اینکه» بگیرد.

35: بعضی‌ها یا نیامدن یا اینکه انصراف دادند.

5-1-4- «و» در نقش «یا»

36: ظرف امروز و فردا پول پرداخت می‌شود.

6-1-4- همپایه‌سازهای انفصالی گسسته (دوتایی) در زبان فارسی

نکات اصلی:

1- در زبان فارسی شکل همپایه‌سازهای انفصالی گسسته (دوتایی) یکی است. (چه چه، خواه خواه، گاه

.... گاه).

2- همپایه‌سازهای دوتایی هم در جملات سؤالی و هم جملات خبری کاربرد دارند.

3- اصطلاح دوتایی به این معنی نیست که تعداد پایه‌ها محدود به دو است، ممکن است دوپایه و یا بیشتر بوسیله

همپایه‌سازهای دوتایی در یک توالی بیان شوند.

37: یا در کیفیت بالاتر است، یا قیمت مناسب‌تر یا هر دو.

4- عناصر تکراری معمولاً حذف می‌شوند.

۳۸: یا اینو (می‌خوام) یا اونو ().

5- همپایه‌سازهای دوتایی مثل « چه چه ، گاه گاه » می‌توانند همپایه‌ساز عاطفی «و» بگیرند.

۳۹: ما چه بخوایم و چه نخواهیم.

در قسمت ذیل به بررسی همپایه‌سازهای انفصالی گسسته (دوتایی) با ذکر مثال‌های مربوطه می‌پردازیم:

« یا یا » در جملات خبری: (بدون جابجایی گروه اسمی)

۴۰: دروغ گفته‌ایم یا به خودمان یا به بالادستی.

حذف فعل:

۴۱: یا ما (هستیم) یا مرگ ().

« چه چه »

۴۲: چه به خاطر یک میلیون، چه 100 میلیون.

« چه وچه »

۴۳: ما چه بخوایم و چه نخواهیم .

«حذف چه دوم»

۴۴: بعضی‌ها (چه) بیایند و () نیایند.

« گاه گاه »

همپایگی دوتایی « گاه گاه » که به آن تناوب زودگذر (temporal alternation) نیز می‌گویند (هسپلمت

، 2004، 27) در واقع به نوعی شبیه همپایگی انفصالی می‌باشد و رخدادهایی را نشان می‌دهد که به صورت متناوب

در زمان‌های مختلف اتفاق می‌افتند. در واقع « گاه گاه »، به نوعی رابطه‌ی زمانی اشاره دارد که دال بر دگرگونی

است که در آن «گاه» اول نشان دهنده‌ی حالت و کمیتی است و «گاه» دوم بیانگر تغییر آن حالت یا کیفیت است.

4۵: گاه از روزگار گذشته می‌گوید، گاه از آینده.

«گاه وگاه» (حذف فعل)

4۶: گاه از موسیقی سنتی (می‌گفت) و گاه از موسیقی مبتذل امروزی().

«گاه (و) گاه هم»

4۷: گاه آفتاب در می‌آید، (و) گاه هم می‌بارد.

«خواه (و) خواه»

4۸: تو خواه پند گیر (و) خواه ملال.

7-1-4- جمع‌بندی

همچنانکه در جدول 1- مشاهده می‌شود؛ همپایه‌سازهای انفصالی در زبان فارسی به سه دسته‌ی؛ بسیط، مرکب و گسسته (دوتایی) تقسیم می‌شوند. تعداد همپایه‌سازهای انفصالی در مقایسه با همپایه‌سازهای عطفی و تقابلی بسیار کمتر است (ر.ک نغزگوی کهن و احمدخانی، 1394 و نیز احمدخانی و همکاران، 140۱). همپایه‌سازهای انفصالی فارسی هم از قیدها (شاید)، هم از فعل‌ها (خواه) و هم از کلمات پرسشی (چه) بوجود آمده‌اند. هم در همپایه‌سازهای تکی و هم در همپایه‌سازهای دوتایی در صورت خروج (جابجایی)، جمله قابل قبول‌تر به نظر می‌رسد.

حذف همپایه‌ساز در ساخت‌های همپایه انفصالی چندان رایج نیست و در صورت حذف باید با مراجعه به بافت پی برد که آیا همپایه‌ساز حذف شده عطفی می‌باشد و یا انفصالی. فعل جمله می‌تواند حذف شود که اغلب این حذف پیش‌رونده است.

همپایه‌سازهای انفصالی زبان فارسی هیچکدام از زبان دیگری قرض گرفته نشده‌اند و این برخلاف نظر هسپلمت می‌باشد.

به لحاظ چایگاه، همپایه‌سازهای انفصالی بسیط و مرکب از الگوی [A][co-B] و همپایه‌سازهای گسسته از الگوی [co-A][co-B] پیروی می‌کنند.

در جدول ۲ نیز به بررسی برخی از ویژگی‌های همپایه ساز بسیط «یا» و همچنین همجواری، از قبیل؛ حذف، توانایی شروع جمله، جایگاه و جزء آن پرداخته‌ایم. در جدول ۳ ویژگی‌های دیگر همپایه‌سازهای انفصالی بیان شده‌اند.

جدول ۱- همپایه‌سازهای انفصالی در زبان فارسی

همپایه‌سازهای انفصالی تکی (بسیط و مرکب)	همپایه‌سازهای انفصالی گسسته (دوتایی)
(و) یا، و، وَاَلَا، وگرنه، شاید هم	یا (و) یا
	خواه (و) خواه
	گاه (و) گاه
	چه (و) چه
	شاید (و) شاید (هم)

جدول ۲- همپایه‌سازهای انفصالی تکی (بسیط) در زبان فارسی

ویژگی همپایه-ساز	شروع جمله	هم پایه سازی گروه‌های اسمی	هم پایه سازی گروه‌های فعلی	هم پایه سازی گروه‌های صفتی	هم پایه سازی بندهای اسمی	هم پایه سازی بندهای فعلی	هم پایه سازی بندهای صفتی	جایگاه	حذف
یا	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	[A][co-B]	✓
هم جوار ی	-	✓	×	×	✓	✓	×	[A][B]	-

×	[A][co-B]	√	√	√	√	√	√	√	شاید (هم)
√	[A][co-B]	×	√	×	×	√	×	√	وگرنه
√	[A][co-B]	×	√	×	×	√	×	√	والا

جدول ۳-همپایه سازهای انفصالی گسسته در زبان فارسی

حذف	جایگاه	هم پایه سازی بندهای صفتی	هم پایه سازی بندهای فعلی	هم پایه سازی بندهای اسمی	هم پایه سازی گروه های صفتی	هم پایه سازی گروه های فعلی	هم پایه سازی گروه های اسمی	شروع جمله	ویژگی همپایه ساز
x	[co-A][co-B]	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	یا..... یا
x	[co-A][co-B]	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	خواه..... خواه
x	[co-A][co-B]	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	گاه گاه (و)
x	[co-A][co-B]	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	چه (و) چه

×	[co-A][co-B]	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	شاید(و) شاید(هم)
---	--------------	---	---	---	---	---	---	---	-----------------------------

5- نتیجه گیری

در ایجاد رابطه‌ی انفصالی میان دو یا چند پایه در زبان فارسی، هم از همجواری و هم از همپایه سازها استفاده می‌شود. همجواری فقط در همپایگی تکی امکان پذیر است. همچنانکه در جدول 5-1 مشاهده می‌شود؛ همپایه‌سازهای انفصالی در زبان فارسی به دو دسته؛ تکی و گسسته (دوتایی) تقسیم می‌شوند. همپایه‌سازهای تکی هم به دو دسته بسیط و مرکب تقسیم می‌شوند. تعداد همپایه‌سازهای انفصالی در زبان فارسی به مراتب کمتر از همپایه‌سازهای عطفی و تقابلی در این زبان می‌باشد (برای آگاهی بیشتر از همپایه‌سازهای عطفی رک نغزگوی کهن و احمدخانی، 1394 و برای همپایه‌سازهای تقابلی رک احمدخانی و همکاران 1401) به طوری که تعداد همپایه‌سازهای بسیط انفصالی 3 مورد، همپایه‌سازهای مرکب 3 مورد (جمعاً 6 مورد) می‌باشد و تعداد همپایه‌سازهای گسسته 5 مورد می‌باشد. پرکاربردترین همپایه‌ساز انفصالی زبان فارسی «یا» می‌باشد که حساس به مقوله نیست و با تمامی گروه‌ها و بندها بکار می‌رود.

همپایه‌سازهای گسسته تکرار همپایه‌سازهای بسیط یا تکرار «یا» هستند و یا همپایه‌سازهایی هستند که تکرار «یا» نیستند و همگی از الگوی [co-A][co-B] پیروی می‌کنند. علاوه بر آن هیچکدام حساس به مقوله نمی‌باشند. زبان فارسی علاوه بر «یا ... یا» از منبع فعلی (خواه خواه)، کلمات پرسشی (چه چه) و قیدهای مربوط به تردید و احتمال (شاید شاید) هم به عنوان همپایه‌ساز انفصالی دوتایی بهره می‌برد.

به طور کلی، بند در زبان فارسی تنها مقوله‌ای است که بیشترین تعداد همپایه‌ساز مختص به خود را دارد. نوع دیگری از همپایگی انفصالی در زبان فارسی وجود دارد که به آن تناوب زودگذر نیز می‌گویند. این همپایگی دوتایی که آن را با «گاه گاه» نشان می‌دهند، در واقع به نوعی شبیه همپایگی انفصالی می‌باشد و

رخدادهایی را نشان می‌دهد که به صورت متناوب در زمان‌های مختلف اتفاق می‌افتند. در واقع «گاه گاه»، به نوعی رابطه‌ی زمانی اشاره دارد که دال بر دگرگونی است که در آن «گاه» اول نشان دهنده‌ی حالت و کمیتی است و «گاه» دوم بیانگر تغییر آن حالت یا کیفیت است.

همپایه سازهای عاطفی بسیط «و» و «ـُ» نیز می‌توانند در نقش همپایه ساز انفصالی در زبان فارسی بکار روند. تمامی همپایه سازهای انفصالی زبان فارسی اعم از بسیط، مرکب و گسسته می‌توانند با همپایه ساز عاطفی «و» و «ـُ» همراه باشند. علاوه بر «و» و «ـُ»، همپایه ساز انفصالی بسیط «یا» و تمامی همپایه سازهای گسسته‌ی زبان فارسی می‌توانند با «هم» همراه شوند.

زمانی که تاکید بر روی همپایه ساز نیست و یا نوع ارتباط بین دو پایه از طریق مراجعه به بافت قابل تاویل می‌باشد، همپایه ساز می‌تواند حذف شود.

پدیده حذف ارکان تکراری و یا ارکانی که با توجه به پایه‌ی اول قابل تاویل هستند نیز در ساخت‌های همپایه انفصالی رایج است و این حذف به صورت پیش‌رونده می‌باشد. پدیده حذف اغلب محدود به همپایه سازهای انفصالی بسیط و مرکب است. در همپایگی دوتایی غالباً حذف صورت نمی‌گیرد و هر دو همپایه ساز بکار می‌روند، ولی دیگر عناصر تکراری را می‌توان حذف کرد.

به لحاظ جایگاه همپایه سازها، در ساخت یک همپایه ساز از چهار جایگاه منطقی که هسلدنت (2004 و 2007) مطرح می‌کند، سه جایگاه زیر را برای همپایه سازهای انفصالی در زبان فارسی می‌توان متصور بود:

[A][co-B]

[A][B]

[co-A][co-B]

کتاب‌نامه:

احمدخانی، جلال و همکاران. (1401). بررسی ساخت‌های همپایه تقابلی در زبان فارسی. مجله‌ی زبان و

زبان‌شناسی، 18(36)،

احمدی گیوی، حسن. (1383). دستور تطبیقی زبان ترکی و فارسی. تهران: قطره.

احمدی گیوی، حسن. و حسن انوری (1375). دستور زبان فارسی 1، چاپ هیجدهم (ویرایش دوم). تهران: فاطمی.

باطنی، محمدرضا. (1386). توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی. تهران: امیر کبیر.

شعبانی، منصور. (1389). ساخت همپایه، با نگاهی به فارسی. مجله ادب پژوهی، 13، 131-156.

طیب زاده، امید. (1390). دستور زبان فارسی، براساس نظریه گروه های خودگردان، درچارچوب دستور وابستگی، تهران، نشر مرکز.

غلامعلی زاده، خسرو. (1386). ساخت زبان فارسی. تهران: احیا کتاب.

فالک، جولیا. (1377). زبان شناسی و زبان، ترجمه خسرو غلامعلی زاده، چاپ پنجم، مشهد، آستان قدس رضوی.

فرشیدور، خسرو. (1382). دستور مفصل امروز. تهران: سخن. جلد 1.

کریمی، یادگار و واعظی، هنگامه. (۱۳۹۷). ادغام موازی، اشرف چندگانه و ساختار همپایگی پرسشواژه ای. پژوهشهای زبانی، 9(1)، 39-58.

ماهو تیان، شهرزاد. (1384). دستور زبان فارسی از دیدگاه رده شناسی. ترجمه مهدی سمائی. تهران: نشر مرکز.

ناتل خانلری، پرویز. (1386). دستور زبان فارسی. تهران: توس.

نغزگوی کهن، مهرداد. (139۲). بررسی کلمات ربط تقابلی در زبان فارسی. جستارهای زبانی، 4، 245-265.

نغزگوی کهن، مهرداد و احمدخانی، جلال. (۱۳۹۴). همپایگی عطفی در زبان فارسی. نشریه پژوهش های زبان شناسی تطبیقی، 5(10)، 197-217.

وحیدیان کامیار، تقی و عمرانی، غلامرضا. (1383). دستور زبان فارسی (1). تهران: سمت.

Gazdar, K. (1985). *Generalized phrase structure grammar*. Harvard University Press.

Hansen.F&Ramm.W(2008).*Subordination versus 'Coordination' in Sentence and Text*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Hartmann, K (2000), *Right Node Raising and Gapping: Interface Conditions*

- on Prosodic Deletion. John Benjamins, Amsterdam, The Netherlands.
- Haspelmath.M (2004). *Coordinating constructions*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Haspelmath.M (2007) in: Shopen.T(2007) , "ed". *Language typology and syntactic description*. Cambridge University Press .
- Mauri ,C. (2008). *Coordination relations in the language of Europe and beyond*. Mouton de Gruyter.
- Mauri,C. & Ramat.A,G. (2009). *Grammaticalization of Coordinating Intercausal Connectives. The Case of Adversatives*.
- Ramat, G. & C. Mauri (2011). The Grammaticalization of Coordinating Interclausal Connectives, in Heiko Narrog and Bernd Heine (Eds.). *Oxford Handbook of Grammaticalization* (pp. 653-664). Oxford: Oxford University Press.
- Mithun, M. (1988). Coordinating constructions. in Haspelmath.M (2004) , *Coordinating constructions* "ed"Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Niina N. Z. (2009). *Coordination in syntax*. Cambridge University Press.
- Ritva, L."ed" .(2008). *Cross linguistic studies of clause combining*. John Benjamins Publishing Company Amsterdam, Philadelphia.
- Stilo,D. (2004). Coordination in three Western Iranian languages in Haspelmath.M. (2004). "ed, *Coordinating constructions*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wälchli, B. (2005). *Co-compounds and natural coordination*. Oxford University Press.

پیش از انتشار